

The Abraham Arbesfeld Kollel Yom Rishon

Sunday Morning Learning Program for Men

WWW.KOLLELYOMRISHON.ORG

Like a Candle in the Wind: Historical, Halachic & Mystical Aspects of Shokeling



Rabbi Mordechai Becher
ט' אדר א' תשע"ד • February 9, 2014

1) ספר משלי פרק א

ח שְׁמַע בְּנֵי מוֹסֵר אָבִיךָ וְאַל־תִּטֵּשׁ תּוֹרַת אִמְךָ

2) פסחים דף נ.ב

בני ביישן נהוג דלא הוו אזלין מצור לצידון במעלי שבתא. אתו בנייהו קמיה דרבי יוחנן, אמרו לו: אבהתיך אפשר להו, אנן לא אפשר לן. - אמר להו: כבר קיבלו אבותיכם עליהם, שנאמר (משלי יא) שמע בני מוסר אביך ואל תטש תורת אמך.

3) פסחים דף טו.א

אמרו לו: רבי, שכח ולא הביא סכין מערב שבת מהו? אמר להן: הלכה זו שמעתי ושכחתי. אלא, הנח להן לישראל אם אין נביאים הן - בני נביאים הן. למחר, מי שפסחו טלה - תוחבו בצמרו, מי שפסחו גדי - תוחבו בין קרניו. ראה מעשה ונזכר הלכה, ואמר: כך מקובלני מפי שמעיה ואבטליון.

4) אור החיים ספר שמות פרק יט

"והייתם לי סגולה מכל העמים" -- עוד ירמוז סתר עליון, לפי מה שקדם לנו כי ענפי הקדושה נתפזרו בעולם, ואין מציאות להם להתברר זולת באמצעות ישראל, וביותר באמצעות עסק התורה, שהיא כאבן השואבת ניצוציה במקום שהם, ואותם נצוצי הקדושה גם להם יקרא סגולה, והוא אומרו והייתם קרינן ביה והייתם, פירוש בה"א מלאפ"ם, כי הם יהיו היות סגולה, מכל העמים אשר נפוצו שם, באמצעות התורה, כמאמרם ז"ל (זוהר ח"ב קפח): וכמו שכתבנו כמה פעמים הדברים במעשה מצרים, ואומרו כי לי כל הארץ, כאן רמז שיש לו סגולה מפוזרת בכל הארץ, וזה טעם פיזור ישראל בארבע רוחות העולם, לחזור אחר הסגולה שהיא אבידתם, והנה זולת עונם של ישראל היו יכולים השגת הדבר בלא פיזור בעולם, אלא בכח עוצם תורתם היו מולכים בכל העולם, ושואבים כל בחינות הקדושות מכל מקום שהם, ובאמצעות החטא תש כוחם וצריכין לרדת שמה לברר הטוב ההוא:

5) מדרש משלי פרק כב סימן י

[כח] אל תסג גבול עולם אשר עשו אבותיך. אמר ר' שמעון בן יוחאי מנהג שעשו אבותיך אל תשנה אותו, כגון אברהם שתקן תפלת השחרית, דכתיב וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם את פני ה' (בראשית יט כז). ויצחק תקן תפלת המנחה, שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב (שם בראשית כד סג). ויעקב תקן תפלת ערבית, שנא' ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש (שם בראשית כח יא), שלא תאמר אף אני מוסיף אחרת, שנאמר אשר עשו אבותיך, מה עשו אבותיך, אמר ר' יוחנן לא עשו אבותיך להם לבדם, אלא עשויה לכל הדורות.

6) משנה ברכות נד.א

....והתקינו. שיהא אדם שואל את שלום חברו בשם. שנאמר (רות ב) והנה בועז בא מבית לחם. ויאמר לקוצרים יי עמכם. ויאמרו לו. יברכך יי. ואומר (שופטים ו) יי עמך גבור החיל. ואומר (משלי כג) אל תבוז כי זקנה אמך. ואומר (תהלים קיט) עת לעשות ליי הפרו תורתך. רבי נתן אומר הפרו תורתך עת לעשות ליי:

7) רש"י שם

ואומר אל תבוז כי זקנה אמך - למוד מדברי זקני אומתך לעשות מה שראית שעשו הם.....

8) שו"ת ר' שרירא גאון

(תורה תמימה דברים י"ט י"ד, רמב"ן מלחמות הגזול בתרא, שו"ת תשב"ץ ח"ב סימן קל"ו) - וזמה שכתבת שיש מנהג במקומכם שהקונה מן הליסטים וגנבים מחזיר לבעלים ונוטל מה שהוציא, ודאי כך הוא, חייב כל

אדם לבלתי שנות המנהג, דאמרינן: מנלן מנהג מילתא היא? דכתיב: "לא תסג גבול רעך אשר גבולו ראשונים"1, וכל שכן בדבר שיש בו תקנה גדולה והסרת מריבה. לפיכך עשו כמנהגכם ולא תשנו. שלום. (דברים י"ט, ד')

9) Philo, The Special Laws, IV:149-150

XVIII. (149) There is also this commandment ordained which is of great common utility, that, "Thou shalt not move thy neighbours' landmarks which the former men have set Up." {35} {Deuteronomy 19:14.} And this injunction is given, as it seems, not only with respect to inheritances, and to the boundaries of the land, in order to prohibit covetousness respecting them, but also as a guard to ancient customs; for customs are unwritten laws, being the doctrines of men of old, not engraved on pillars or written on paper which may be eaten by moths, but impressed in the souls of those living under the same constitution. (150) For the children ought to inherit from the father of their being the national customs in which they have been brought up, and in which they have lived from their cradle, and not to despise them merely because they are handed down without being written. For the man who obeys the written laws is not justly entitled to any praise, inasmuch as he is influenced by compulsion and the fear of punishment. But he who abides by the unwritten laws is worthy of praise, as exhibiting a spontaneous and unconstrained Virtue. {36}

10) Ignaz Goldziher, "Arab remarks about customs of the Jews during prayer and study." Journal of History and Jewish Studies, 20 No. 4 (1871): 181. (Translation from the German)

As brought down to us by tradition, Muhammed, already, made his faithful followers aware, in a most likely authentic remark, of this habit of the Jews. He says, 'Don't be like the Jews, who לא [תכנוא מתל אליהוד אדא נשורא אלתוראה נאדוא] when reciting the Torah in public, sway back and forth.' The Turkish *Kamus* of the *Nihajet* quotes the same tradition, with yet an accompanying comment. Namely, upon having explained the form and meaning of the word *tanawwud* and the expression *nawadan* as having been customarily used for the body movement of the Jews, the commentator expounds: 'The author points herewith to the following tradition; They say in the *Nihajet* etc. (follows the above-mentioned dictum by Muhammed), that is, they (the Jews) moved their heads and shoulders when reciting the Torah in public; however, when reading the sacrosanct Koran, it is necessary to restrain oneself from the schoolchild-like movement of limbs, and one ought to conduct oneself quietly and motionless.' It would be interesting to learn if the Arabic original in the referred place of the *Kuzari* utilizes the word *nawadan*.

11) Histories of Peter Comestor. Glosses of Abbot Johannes de Brach (Smalley, The Study of the Bible in the Middle Ages. 340-341.)

"And the whole mount quaked terribly,"

"Thence it is that the Jews still quake at their prayer, representing the quaking of the mount."

12) Raymond P. Scheindlin, The Song of the Distant Dove, Judah Halevi's Pilgrimage. (Oxford: Oxford University Press. 2008) 125

"reddish grain stands tall as if in colorful dresses, rippled by a western breeze; it makes you think of people bowing, giving thanks to G-d."

13) Diwan of Shmuel Hanagid, (Jerusalem: Dov Yarden Edition, 1965), Siman 83, 229

“Behold the Rabbis and students, moving their heads, like junipers in the prairie...”

14) Haim Beinart, Conversos on Trial by the Inquisition. (Tel Aviv: Am Oved, 1965), 203, 204, 301

In an Inquisition trial (1470) witnesses testified that they saw people praying “with movements of the head and body in the manner of the Jews.”

15) מחזור ויטרי סימן תקח

דתניא א"ר יוסי מתחילין לתינוקות בסדר ויקרא אמר הקב"ה יבאו טהורים ויתעסקו בטהרות. ומעלה אני עליכם כאילו הקריבו קרבן לפני: ומפני מה מרגילין אותו לנענע בגופו כשהוא לומד. שכן מצינו בנתינתה של תורה. וירא העם וינועו. ולא האנשים לבד נעו. אלא אף ההרים והאילנות. הרים שנאמר ויחרד כל ההר מאד. וכתוב בתילים למה תרצדון הרים גבנונין. ובאילנות כתב וכל עצי השדה ימחאו כף. וזהו שאמר דוד עבדו ה' ביראה וגילו ברעדה. ושלמה פירש. שפתותיו שושנים נטפות מור עובר אל תיקרי שושנים אלא שושנים. אל תיקרי מור עובר אלא מר עובר. שצריך להיות כל ימיו באימה ויראה לפני המקום: ומניין שכל המעשים האילו תלויין בנתינתה של תורה. שנאמר והודעתם לבניך ולבני בניך. וכתוב בתריה יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחרב. מלמד שדומה לפני המקום כיום שעמדו ישראל על הר סיני:

16) ספר אבודרהם ברכות השחר מ"ג

בא"י אמ"ה אקב"ו על דברי תורה והגית בו יומם ולילה כך אומרים בספרד. ויש מקומות שאומרים לעסוק בדברי תורה ומנהג ספרד יותר נכון שכולל עסק הלמוד ועשיית המצות וכן כתב אבן הירחי. ונהגו ישראל להתנועע בשעה שקורין כי כשנתנה התורה נרתעו כלם שנאמר (שמות כ, טו) וירא העם וינועו וכתוב כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך להודיע כי הוא וכל עצמותיו עסוקים יחד להלל ולשבח לשם:

17) ספר שבולי הלקט ענין תפילה סימן כ

דין קדושה ומצות ענייתה ברתת וזיעה ויחיד המתפלל מה להפסיק לענות קדושה עם הצבור. ובשעה שאומר הקדושה צריך לפסוע ג' פסיעות לפניו על שם מלאכי צבאות יודון יודון ידון ידון כתיב ידון בהליכה ידון בחזירה וכמה ג' פרסאות כנגד מחנה ישראל וכנגד נהגנו ג' פסיעות. זה מצאתי בשם רבינו שלמה זצ"ל: ואסור להפסיק ולדבר בין קדיש לברוך ותמצא מה שכתבנו למעלה בזה בהלכה ח' ובהלכה י"ו. ומה שנוהגין בני העולם לנענע עצמן בקדושה. מצאתי הטעם בשם רבי' שלמה זצ"ל משום דכתיב וינועו אמות הסיפים מקול הקורא היו מתנענעים ומזדעזעים מפני אימת מלך קל וחומר ומה אם אבנים נזדעזעו ונתנענעו שאינן מכירין שום דבר כל שכן אנו שאנו מכירין שיש לנו להזדעזע מאימתו:

18) אורחות חיים מנהג רז"ל בת"ת

א. מנהג רז"ל כשמימיין בניהם לתלמוד תורה.

המנהג שנהגו רז"ל כשמימיין בניהם לתלמוד תורה. נהגו כשאדם משים בנו לתלמוד תורה שכותבין על קלף או על לוח האותיות ומרחיצין אותו ומלבישין אותו בגדים נקיים ולשין לו חלות בדבש וחלב ומביאין לו פירות ומיני מגדים ומוסרין אותו לתלמיד חכם להוליכו לבית הספר ומאכילין אותו מן החלות בדבש וחלב ומן הפירות ומיני מגדים ומקריין אותו האותיות. ואחר כך מחפין אותן בדבש ואומרים לו שילחוך הדבש מעל האותיות ואחר כך מחזירין אותו לאמו. וכשמתחיל ללמוד תורה מתחילין בתורת כהנים בספר ויקרא ועושין לו סעודה של שמחה לפי שדומה לאביו כאלו מקריבו להר סיני. אמרה תורה כל יום ויום יהיו בעיניך דברי תורה כאלו היום נתנו דכתיב ביום הזה ולא כתיב ביום ההוא. ומה שמאכילין אותו פירות ומיני מגדים זכר למעדנים שנתעדנו ישראל במדבר כגון מן ובאר ושלו: ומה שלשין חלות בדבש וחלב זכר לויניקהו דבש מסלע וכתוב דבש וחלב תחת לשונך. ומה שמתחילין מספר ויקרא שכך אמרו חכמים ז"ל

מתחילין לתינוקות מספר ויקרא לפי שאמר הב"ה יבואו טהורים ויתעסקו בטהרות ומעלה אני עליהם כאלו הקרבנם לפני קרבן. ומה שמחזרין אחר תלמיד חכם להוליכו לבית הספר שכן במתנת תורה חזר הב"ה על משה שהיה אדם גדול וענו מאד. ומה שמחפה אותו תחת כנפיו (היה) [הוא] כדי לחבכו בתורה בדרך ענוה וצניעות שכן כתיב לבעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו. וכל כך למה כדי שתתקיים התורה לדורות עולם. שמעשיהם של צדיקים קיימין לעולם ומה שמחפין האותיות בדבש אחר קראו אותן ומלחכין אותו אליו כדי שיהיו דברי תורה בפיו כדבש למתוק כענין שנאמר ותהי בפי כדבש למתוק. ויש שאין מניחין ללוש החלות כי אם לבתולות כמו שמצינו שהקפיד הקב"ה בפולטת שכבת זרע בנתינת התורה שנאמר אל תגשו אל אשה. ומה שמפתין אותו בתחלה ואחר כך מכין אותו ברצועה שכן במתן תורה תחלה כתיב ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש כלומר אין עליכם אלא קבול שכר ולבסוף כתיב זובח לאלהים יחרם מחלליה מות יומת ושאר עונשין: ומרגילין התינוקות לנענע גופן בשעת הלמוד כמו שכתוב במתן תורה וירא העם וינועו. וזהו שאמר דוד המלך ע"ה עבדו את י"י ביראה. וכן אומר שלמה שפתותיו שושנים נוטפות מר עובר. אל תיקרי שושנים אלא ששונים אל תיקרי מר עובר אלא מר עובר שצריך שיהיה התלמיד לפני הרב באימה וביראה. ומנין שכל הדברים האלה תלויין בנתינתה שנאמר והודעתם לבניך וגו' וסמך ליה יום אשר עמדת מלמד שביום שאדם מכניס בנו לתלמוד תורה הוא לפני השם כיום שעמדו ישראל בחורב:

והמנהג הזה היה מנהג הקדמונים והיו נוהגין אותו אנשי ירושלים ועוד היום נוהגין במקצת מקומות. ועוד היה מנהג יפה וטוב בירושלים שהיה מחנכין בניהם ובנותיהן להתענות ביום התענית כבן שלש או כבן ארבע עד עצומו של יום ומארבע ועד חמש היו מחנכין אותו להשלימו ואחר כך היה אביו סומכו ומביאו לפני כל זקן לברכו שיזכה לתורה ולחופה ולמעשים טובים. וכל מי שהיה בעירו גדול ממנו הוא עומד ממקומו ועומד לפני הגדול והיה משתחוה לפניו שיתפלל בעדו ללמדך שהן נאין ומעשיהן נאין וכל יצר מחשבותם היה לשמים והיו מוליכין בניהם הקטנים לבתי כנסיות לחנכן ולזרזן במצות:

19) ספר כלבו סימן עד

תקון המשים בנו לתלמוד תורה.

נהגו כשאדם מכניס בנו לתלמוד תורה שכותבין לו האותיות על קלף או על לוח ומרחיצין אותו ומלבישין אותו בגדים נקיים ולשין לו חלות בדבש וחלב ומביאין לו פירות ומיני מגדים ומוסרין אותו לתלמיד חכם להוליכו לבית הספר ומכסה אותו תחת כנפיו ומוליך אותו לבית הספר ומאכילין אותו מן החלות בדבש וחלב ומן הפירות ומיני מגדים ומקרים אותו האותיות ואחר כך מחפין אותן בדבש ואומרין לו שילחוך הדבש מעל גבי האותיות ואחר כך מחזירין אותו לאמו, וכשמתחיל ללמוד תורה מתחילין לו תורת כהנים בספר ויקרא ועושיין לו סעודה של שמחה לפי שדומה לאביו כאלו מקריבו לפני הר סיני כדכתיב ביום הזה באו מדבר סיני אמרה תורה כל יום ויום יהיו בעיניך דברי תורה כאלו היום נתנו כדכתיב (שמות יט, א) ביום הזה ולא כתוב ביום ההוא, ומה שמאכילין אותו פירות ומיני מגדים זכר למעדנים שנתעדנו ישראל במדבר כגון מן ובאר ושלי, ומה שלשין בו חלות בדבש וחלב זכר לויניקהו דבש מסלע (דברים לב, יג) וכתיב (שיר השירים ד, יא) דבש וחלב תחת לשונך, ומה שמתחילין לו בספר ויקרא שכן אמרו ז"ל מתחילין לתינוקות בספר ויקרא לפי שאמר הקדוש ברוך הוא יבאו טהורים ויתעסקו בטהרות ומעלה אני עליכם כאלו הקרבנם לפני קרבן, ויש שמחזרין לתלמיד חכם להוליכו לבית הספר שכן במתן תורה חזר הקדוש ברוך הוא על משה שהיה אדם גדול וענו מאד ומה שמחפה אותו תחת כנפיו לחנכו בתורה דרך ענוה וצניעות שכן כתוב (שמות כ, יז) ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו וכל כך למה כדי שתתקיים התורה לדורות עולם שמעשיהם של צדיקים קיימים לעולם, ומה שמחפין האותיות בדבש אחר שקרא אותן ומלחכין אותן אליו שיהיו דברי תורה בפיו כדבש למתוק, ויש שמקפידין שאין מניחין ללוש החלות אם לא בתולה כמו שמצינו שהקפיד הקב"ה בפולטת שכבת זרע בנתינת התורה דכתיב (שם יט, טו) שלשת ימים אל תגשו אל אשה, ומה שמפתין אותו בתחילה ואחר כך מכין אותו ברצועה שכן במתן תורה בתחילה כתוב (שם יט, ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים כלומר אין עליכם אלא קבול שכר ולבסוף כתיב (שם כב, יט) זובח לאלהים יחרם, מחלליה מות ימות (שם לא, יד) ושאר עונשין, ומרגילין התינוקות לנענע גופן בעת הלמוד כמו שכתוב במתן תורה וירא העם וינועו וזהו שאמר דוד (תהלים ב, יא) עבדו את ה' ביראה וכן אמר שלמה כמו שכתוב (שיר השירים ה, יג) שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר ואמרו ז"ל אל תקרי שושנים אלא ששונים ואל תקרי מור עובר אלא מר עובר שצריך התלמיד שיהיה עומד באימה וביראה לפני הרב, ומנין שכל המעשים האלו תלויין

בנתינה שנאמר (דברים ד, ט) והודעתם לבניך, וכתוב (שם ד, י) יום אשר עמדת מלמד שביום שאדם מכניס בנו לתלמוד תורה הוא לפני ה' כיום שעמדו ישראל בחורב, המנהג הזה היה מנהג קדמונים והיו נוהגין אותו זקני ישראל בירושלים ועוד היום נוהגין אותו במקצת מקומות ועוד היה מנהג טוב ויפה בירושלים שהיו מחנכין בניהם ובנותיהם להתענות ביום התענית כבן ג' וכבן ד' עד עצומו של יום ומד' ועד ה' היו מחנכין אותן להשלים, ואחר כך אביו סומכו ומקריבו לפני כל זקן לברכו שיזכה לתורה ולחופה ולמעשים טובים, וכל מי שהיה בעירו גדול ממנו היה עומד ממקומו ועומד לפני הגדול והיה משתחוה לפניו שיתפלל בעדו ללמדך שהם נאים ומעשיהם נאים וכל יצר מחשבותם לשמו יתעלה, והיו מוליכין בניהם הקטנים בבתי כנסיות כדי להנכין ולזרזן במצות.

20) כוזרי מאמר שני

עט. אמר הכוזרי: אשאל אותך התדע למה מתנועעים היהודים בקריאת העברית.
פ. אמר החבר: אמרו, כי בעבור העיר החום הטבעי, ואינני סבור שהוא אלא מצד הענין שאנחנו בו, כי מפני שיכולים לקרוא רבים מהם פה אחד היה אפשר שיתקבצו עשרה מהם או יותר על ספר אחד, ובעבור זה היו ספרינו גדולים, ויצטרך כל אחד מהעשרה שיטה עם העתים לעיין התיבה, וישוב, והוא נוטה ושב תמיד מפני שהספר בארץ, והיה זה הסבה הראשונה, ואחר כך שב מנהג מפני ההסתכלות והראיה ולהדמות כאשר הוא טבע בני אדם. וזולתנו קורא כל אחד בספרו ומקרבו אל עיניו או יקרב הוא אליו כפי רצונו, מבלי שיצר עליו חבירו, ואיננו צריך שיטה וישוב.

21) Rabbi Yehudah Halevi, Kuzari, 2:80

79. Al-Khazari: I should like to ask whether thou knowest the reason why Jews move to and fro when reading the Bible?

80. The Rabbi: It is said that it is done in order to arouse natural heat. My personal belief is that it stands in connexion with the subject under discussion. As it often happened that many persons read at the same time, it was possible that ten or more read from one volume. This is the reason why our books are so large. Each of them was obliged to bend down in his turn in order to read a passage, and to turn back again. This resulted in a continual bending and sitting up, the book lying on the ground. This was one reason. Then it became a habit through constant seeing, observing and imitating, which is in man's nature.

22) זוהר לספר במדבר - פרשת פנחס (ח"ג דף ריט ע"א)

שאלנא ליה מאי האי דכל עמין דעלמא לא עבדין נענועא אלא ישראל בלחודייהו דכד לעאן באורייתא מתנענען הכא והכא בלא למודא דבר נש בעלמא ולא יכלין למיקם בקיומיהו אמר לי אדכרתן מלתא עלאה ובני עלמא לא ידעין ולא משגיחין. יתיב שעתא ובכה. אמר ווי לבני נשא דאזלין כבעירי חקלא בלא סוכלתנו. במלה דא בלחודוי אשתמודען נשמתהון קדישין דישאל בין נשמתהון דעמין עכו"ם. נשמתהון דישאל אתגורו מגו בוצינא קדישא דדליק דכתיב (משלי כ) נר יי נשמת אדם והאי נר בשעתא דאתאחד (נ"א דאתדליק) מגו אורייתא דלעילא לא שכיך נהורא עליה אפילו רגעא. ורזא דא (תהלים פג) אלהים אל דמי לך כגוונא דא כתיב (ישעיה סב) המזכירים את יי אל דמי לכם. לא שכיכו לכוון. נהורא דשרגא כיון דאתאחדא גו פתילה ההוא נהורא לא שכיך לעלמין אלא מתנענעא נהורא לכאן ולכאן ולא משתכיך לעלמין. כגוונא דא ישראל דנשמתיהו מגו ההוא נהורא דשרגא כיון דאמר מלה חדא דאורייתא הא נהורא דליק ולא יכלון אינון לאשתככא ומתנענען לכאן ולכאן ולכל סטרין כנהורא דשרגא דהא (משלי כ) נר יי נשמת אדם כתיב. וכתוב (יחזקאל לא) אדם אתם אתם קרייין אדם ולא אומין עכו"ם. נשמתין דעמין עכו"ם מדעיכו דקש בלא נהורא דשרי עלייהו ועל דא משתככיין ולא מתנענען דהא לית לון אורייתא ולא דלקין בה ולא נהורא שרייא בהון אינון קיימין כעצים בגו נורא דדליק בלא נהורא דשריא עלייהו ועל דא משתככיין בלא נהורא כלל. אמר רבי יוסי דא איהו ברירו דמלה זכאה חולקי דזכנא להאי למשמע דא:

We arose and went on our way, the sun becoming stronger and more oppressive. We saw some trees in the wilderness with water underneath, and we sat down in the shade of one of them. I asked him: How is it that of all peoples of the world, only the Jews sway to and fro when they study the Torah, a habit which seems to come natural to them, and they are unable to keep still? He replied: You have reminded me of a very deep idea which very few people know. He pondered for a moment and wept. Then he continued: Alas for mankind who go about like cattle without understanding. This thing alone is sufficient to distinguish the holy souls of Israel from the souls of heathen peoples. The souls of Israel have been hewn from the Holy Lamp, as is written, "The spirit of man is the lamp of the Lord" (Prov. xx, 27). Now once this lamp has been kindled from the supernal Torah, the light upon it never ceases for an instant, like the flame of a wick which is never still for an instant. So when an Israelite has said one word of the Torah, a light is kindled and he cannot keep still but sways to and fro like the flame of a wick. But the souls of heathens are like the burning of stubble, which gives no flame, and therefore they keep still like wood burning without a flame.' Said R. Jose: 'That is a good explanation; happy am I to have heard this.'

23) ספר חסידים (מרגליות) סימן נו

ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו (תהלים ק"ג א') אפי' קרביים של בני אדם ובני מעיים צריכים לברך את ה' לפיכך צריך לבדוק עצמו יפה כשהוא בא להתפלל ואין נאה להביא בטן מלא צואה לפני הקב"ה לברכו. וצריך לנענע כל גופו בשעת התפלה דכתיב כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך (תהלים ל"ה י') כתיב שמור רגליך כאשר תלך אל בית האלהים (קהלת ד' י"ז) שלא יהיו רגליך מטונפות וכתיב הכון לקראת אלהיך ישראל כשאתה בא לפני מלך ב"ו לא יבא כאדם שבא בשוק אלא יתעטף להיות לפניו באימה וביראה ובכבוד אנו שהולכים לפני אדון כל הארץ יתברך שמו עאכ"ו שיש לנו להתעטף להיות לפניו באימה וביראה. אוי להם לאותם הממתינים מלהתעטף משבת לשבת כדי שלא ישחקו עליהם בני אדם ואינן חושבין שמא ימותו ולא יוכלו ליתן כבוד למי שנתן כתנתו עצמה שכתוב עליו יתברך לבושי' כתלג חיור (דניאל ז' ט') ועליהם ועל כיוצא בהם נאמר יכין צדיק ורשע ילבש.

24) בעל הטורים שמות פרשת יתרו פרק כ

(טו) וירא העם וינעו. על כן מתנענעים בשעת לימוד התורה לפי שהתורה ניתנה באימה ברתת ובזיע (יומא ד ב):

25) Manasse ben Israel, Nishmat Haim (Jerusalem: Yerid Hasefarim, 1995) 184-185

We are also taught that man is likened to a tree, as it is written, "Man is a tree of the field." Our Sages explained in the first chapter of Taanit and Rabbi Shimon bar Yohai in the Zohar that the verse is understood as a statement (as opposed to Rashi who explains the sentence as a question).... The root is the first part of the tree, and similarly, the head, which is the abode of the soul, is the root of man. Just like the earth strongly grasps a tree's roots, so the heavens strongly attract a man's head. It is for this reason that man stands upright. When a person studies Torah and prays, he is bound to this spiritual influence, and his body shakes. When rain falls and waters the earth, a tree's branches move to grasp the earth, which is their element. Similarly, when God's holy spirit is revealed in man's intellect, his entire body receives lifeforce, and he shakes so as to receive this influence.

(26) בית יוסף אורח חיים סימן קכה

ב ונוהגים בני ספרד ליתן עיניהם למטה וכו' ובני אשכנז וצרפת נותנים עיניהם למעלה ונושאים גופם כלפי מעלה וסמך למנהגם מספר היכלות וכו'. לשון רבינו אינו מכוון שנראה קצת מדבריו שבני אשכנז נושאים גופם כלפי מעלה ולא בני ספרד ואינו כן שכולם נושאים גופם כלפי מעלה ואין ביניהם אלא שאלו נותנים עיניהם למטה ואלו נותנים עיניהם למעלה וזה לשון שבלי הלקט (סי' כ) מה שנוהגים בני העולם לנענע עצמם בקדושה מצאתי הטעם בשם רש"י דכתיב (ישעיה ו ד) וינועו אמות הסיפים מקול הקורא והעצים והאבנים היו מתנועעים ומזדעזעים מאימת המלך כל שכן אנו שאנו מכירים שיש לנו להזדעזע מאימתו:

(27) צוואת הריב"ש הנהגות ישרות ס"ח

התפלה היא זיווג עם השכינה וכמו שבתחלת הזיווג ניענעו כן צריך לנענע עצמו בתחלה ואח"כ יכול לעמוד כך בלא ניענוע ויהיה דבוק להשכינה בדביקות גדול ומכח מה שמנענע עצמו יכול לבא להתעוררות גדול שיחשוב למה אני מתנענע א"ע כי מסתמא השכינה בוודאי עומדת לנגדי ומכח זה יבא להתלהבות גדול.

(28) שולחן ערוך אורח חיים הלכות ברכות השחר ושאר ברכות סימן מח א'

הגה: ואומרים פרשת התמיד, (במדבר כח, א - ח) וי"א סדר המערכה ורבוץ העולמים אתה צויתנו וכו', ואם אי אפשר לאומרו בצבור יכול לאומרו בביתו ולחזור פרשת התמיד לבד עם הצבור, ויכוין בפעם השניה כקורא בתורה (טור). ונהגו המדקדקים להתנועע בשעה שקורין בתורה, דוגמת התורה שנתנה ברתת, וכן בשעה שמתפללים, על שם: כל עצמותי תאמרנה י"י מי כמוך (תהילים לה, י) (אבודרהם).

(29) שו"ת הרמ"ע מפאנו סימן קיג

שבע בעיי. מנקיטנא חומריהון דשבע בעיי דשדר לן מר בהני מלי מעלייתא דאתמרו קמיה משמי והשתא קא מהדר למיקם על בורייהון שפיר.

חדא, בתפלה יאות אמרין כי אני מודה ובא שאסור לנענע גופו בשעה שאדם מתפלל לא נאמר כל עצמותי תאמרנה אלא שבחו של מקום כדכתיב ה' מי כמוך, אבל בתפלה למדנו בה כמה הלכא אתא גברא אתא מקראי דחנה וזו לדין אחת מהן, דכתיב רק שפתי נעות רק מעוטא הוא, ואי לאסור השמעת הקול הרי בפירוש נאמר וקולה לא ישמע הא אינו ממעט אלא תנועת הגוף, וכן כתיב בחיות הקדש בעצמם תרפינה כנפיהם אלמא בתפלת העמידה צריך להשבית הכנפים וה"ה לכל הגוף מן התנועה והעופפות, וכן בדין שהתפלה תהא מעמקי הלב וכתיב תכין לבם תקשיב אזנך; ומנהג ותיקין לנוע מעט בחותמי הברכות בלבד מעין מה שאנו מתנועעים בקדושה על שם וינועו אמות הספים אף כאן אסמכוה אקרא דכתיב מפני שמי נחת הוא, ויש בזה ובזה שבחו של מקום, אבל בכלל הברכות מנוחת הגוף נחא טפי בין בראשונות בין באמצעיות ואחרונות דבכלהו שם תפלה חד הוא.

(30) של"ה מסכת תמיד פרק נר מצוה

טז. החמישי, 'נוע'. המתנועע בתפילתו, גורם בטול כוונתו.

והעמידה בלי התנועעות כלל, עוזר על הכוונה. ומה שאמר (תהלים לה, י) 'כל עצמתי תאמרנה' וגו', היינו בשירות ותשבחות, וברכות קריאת שמע, ותלמוד תורה, אבל לא בתפילה. ואם יש מי שאמר כן גם בתפלה, נראה לי שאין לחוש לדבריו, כי הנסיון מוכיח, שהעמידה בלי נענוע בתפילה, גורם לכוון הלב. וראה בעיניך, הישאל אדם שאלות ממלך בשר ודם, וגופו מתנועע כנוע עצי יער מפני רוח.

יז. הששי, 'קול'. המנמיך קולו מאד בתפילתו, גורם לכוון הלב. והמגביה קולו, אינו מכוין. ומה שאמרו (ברכות כד ב) שמי שאינו יכול לכוין, שמותר לו להגביה קולו כדי לכוין, דע, כי האיש ההוא, כשיגביה קולו יכוין, אבל אינו מתפלל בכוונה. וכך הוא אמיתות הדבר, הנענוע בתפילה, והגבהת הקול, יעזרו למי שלבו בל עמו, שלא יטעה בתפילתו, אבל אינו מתפלל בכוונה כראוי. אלא שאם לא היה מתנועע ומגביה קולו, היה

טועה בתפילתו, ולא היה יודע היכן הוא, אבל המדבר על לבו כחנה (שמואל - א, א, יג), רק שפתיו נעות, וקולו לא ישמע, וגופו לא יתנועע.

31) מגן אברהם סימן מח

ד (פמ"ג) להתנועע - היינו בפסוקי דזמרה אבל בתפילה אין להתנועע [מ"ע בתשו' סי' קי"ג] ובס' י"מ מאכ"ח ח"א סי' ל"ג כתב שקצת פרושים נהגו להתנועע בנחת בחתימות הברכות בלבד לקיים מפני שמי ניחת הוא ובמהרי"ל כתוב שהי' מתנועע בתפילה מלפניו לאחוריו ומאחוריו לפניו ע"ש ובד"מ כתב שהרקנ"ט פ' יתרו נתן טעם ע"ד קבלה להתנועע בתפיל' וכ"כ בזוהר עכ"ל ודעביד כמר עביד וכמר עביד ובלבד שיכוין:

32) אליה זוטא סימן מח

(ב) ונהגו המדקדקים להתנועע בשעה שקוראים בתורה דוגמת התורה שנתנה ברתת, וכן בשעה שמתפללין על שם כל עצמותי תאמרנה וכו' (ש"ע). ודוקא בחותמי ברכות אבל בכלל הברכות מנוחת הגוף עדיף טפי, ובשירות ובתשבחות וברכות קריאת שמע וכשלומדים תורה אפילו בעל פה נוהגין להתנועע (פסקי תו"מ). ומצאתי כתוב בגליון ש"ע דאין להתנועע לצדדין אלא לצד פניו אל הקיר ולחזור להמשיך עצמו לאחוריו בכבוד כדי לחזור להתנועע לצד הפנים:

33) ערוך השלחן אורח חיים מ"ח סעיף ג

כתב רבינו הרמ"א דנהגו המדקדקים להתנועע בשעה שקורין בתורה דוגמת התורה שניתנה ברתת וכן בשעה שמתפללים על שם כל עצמותי תאמרנה וגו' [תהלים לה, י] עכ"ל והתורה נקראת אש והאש תמיד מתנועע ובתפלת שמ"ע יש מתנועעים ויש שאינם מתנועעים ותלוי לפי טבעו דאם בהתנועע הכונה יותר טוב אצלו נכון להתנועע ויש אדם שכונתו יותר ברורה כשעומד בשוה לגמרי לא יתנועע והכל לשם שמים ובזוהר יש למה ישראל מתנועעים ע"ש בפניחם דף ר"ח: טעם נכבד בזה:

34) סדור הגר"א אשי ישראל

| כתר | ארתה חיים | ראש | 571 |
|--|--|--|--|
| <p>; בלא כוונה כגוף בלא נפש (נישמה), אשר רבינו ז"ל זשבת כקרבן שיש לה נפש, נת למנחה שאין לה נפש, נחשבת לקרבן תמיד: ; בתפלה לכוון רק בלשון תחנונים²) ולא בלשון וכוון לשם הודאה כאילו לא זי, וביטם הרב ר' ישראל בעהמח"ס הקלין חרתין: ; נותן להקב"ה ברכה כמטמעו סוד התחברותו בעולם שמה הצריכה למזון סוד</p> | <p>קדוש וכת אחת אימרה קדוש ד' צבאות: כהן תפילה צ"ל מעומקא דלבאי, ויותר טוב להחפיל בלשון תחנונים, ובנחת, מהתלהבות ברעש, ועיקר כוונת האדם בתפלתו זאילו בעניני נשמות שלו שיגיע עיז נדר' להבורא ית"ש וכשארם מצטער שכינה מה אוסרת כו', לכן ישתתף ש"י בצעדיה³):</p> <p>כטן הנענועים בתפלה אינו רק שלא לישן כמ"ש בשל"ה והמתנענע מעצמו מרוב תשוקה ופורת הלב, מה טוב, וזולת זה הוציב ליתן הנפש והרגש בדבורים⁴):</p> | <p>קדוש וכת אחת אימרה קדוש ד' צבאות: כהן תפילה צ"ל מעומקא דלבאי, ויותר טוב להחפיל בלשון תחנונים, ובנחת, מהתלהבות ברעש, ועיקר כוונת האדם בתפלתו זאילו בעניני נשמות שלו שיגיע עיז נדר' להבורא ית"ש וכשארם מצטער שכינה מה אוסרת כו', לכן ישתתף ש"י בצעדיה³):</p> <p>כטן הנענועים בתפלה אינו רק שלא לישן כמ"ש בשל"ה והמתנענע מעצמו מרוב תשוקה ופורת הלב, מה טוב, וזולת זה הוציב ליתן הנפש והרגש בדבורים⁴):</p> | <p>קדוש וכת אחת אימרה קדוש ד' צבאות: כהן תפילה צ"ל מעומקא דלבאי, ויותר טוב להחפיל בלשון תחנונים, ובנחת, מהתלהבות ברעש, ועיקר כוונת האדם בתפלתו זאילו בעניני נשמות שלו שיגיע עיז נדר' להבורא ית"ש וכשארם מצטער שכינה מה אוסרת כו', לכן ישתתף ש"י בצעדיה³):</p> <p>כטן הנענועים בתפלה אינו רק שלא לישן כמ"ש בשל"ה והמתנענע מעצמו מרוב תשוקה ופורת הלב, מה טוב, וזולת זה הוציב ליתן הנפש והרגש בדבורים⁴):</p> |

חין נוסבין בן בזמן הזה : לא יניח ידיו על חלציו מפני שהוא דרך יוסרא (ש"פ שם) : צריך לזה.
 מלכתנוע בשעת תפלה. ומה שאחז"ל כל עמיתי הארנה הינו בשירה ומושבמות וכרות ק"ש וח"ו
 אבל לא בתפלה י"ח ואם יש מי שאומר ג"כ בתפלה חין לחוש לדבריו כי הנסיון מוכיח שהעמיד
 בלא נעוץ גורם לכוונה בלב (ר"מ לוגזאנו גם' דרך חיים ומציאו שלי"ה דף ר"ן ע"א) וכ"כ הרמ"ה
 גם' אמרו עהרות מאכ"ח סי' י"ח ע"ש וגם בשו" האריך בזה גם' קי"ג ומציאו רח"ה מדקחא
 גבי חנה רק שפחיה נעוץ מאי מיעוץ אלא מיעוץ החנועה לכל שאר הקומה וכ' עוד שם וקל
 פרושים נעוץ להניע הראש קל"ז קודם הזכרת החימת כל ברכה לקיים מפני שמי ניחה הוא וכן פס
 גם' פנים חדשות לאסור החטעה גם' גם' נו"א הלוי ז"ל וכן ראיתי להרב חז"י ה"ג דף קי"ב ע"א וב
 שהעלה דאסור להחנוע כלל בתפלה וראה בעיניך שישאל אדם שאלות ממלך ב"ו וגופו מחטוע כנוי
 עלי יער מפני רוח ונסיון מוכיח זה שהנעוץ מתעט ככוונה. גם הרב מ"ר כ' דמנהג הסולג
 שלא להחנוע כלל ע"ש : וצריך התחלל לסגור עיניו בשעת תפלה דכתיב אי' בזהר פ' ואחמנו

סולם בית אר

ומגרת. חילם פרטיהם יבוארו בתקומן בעומ"י חיש חיש על דגלו כחותות. אכן כאלו לניג לבד השפץ חיזה עניינים חלקיים כוללים. מחשפטים מן החישים החלוצים. שהם הקול התנועה וראיה הרמת הידים ומלבד כנגד ירושלים. ולהחיר הסביקות הנופלות בהם: (כ) הק"ל כו"ד. הוא דבר רשום ומסוים בחפלה. הם למעט כאשר בחפלה י"א של יחיד שנתקנה דווקא גלגש. וחמרו [ברכות קד] המגביה קילו הרי זה מקטני חמנה ואף היא הותרה הכללה לש"ץ בהכרח אבל בשאר חפלות ובקשות מן של יחיד מן של רבים על כל זרה שלא מנא שהשעה דחוקה והחפלה נחולה פשיטא שיפה לעקו והרמת קול בכזי ולאנקה דווקא כדכתיב בלשני כינוס ויקראו אל האלהים בחוקה וכתיב בתורה וישעקו בני ישראל אל ה' ימפורסו ככתובים ויחפלו יחוקיהו החלך וישעיהו ככזיב ויעקו המעט. שוב תלחצי ג"כ בפירוש המכ"ן ע"פ"ת ובעל המוסר שכ"כ * אבל הוא הביא כתובים אחרים שלא זכרתי אני גם הרב מני"ס וברוך חקובל בוד זקני הדור בקריאת וסוף רחום בקול רם בלבוש שמעלת גזרות רעות לא שהשי"ת לר"ך לעיני בלזינו עד שיסמוע ח"ו אלא שהכש מחשבת ע"י: והשערת החתון גורם לעלוו (וה"ע דליש"ר בכזי כח"מ"ל) אבל בעת ריח"ו י"ל נכתב ואין לעורר הדיו והא"י ז"ל מעולם לא התפלל בקול רם אפילו הפלה דמיושב והזמירות להורות ההכנעה וזאת בשפת קודש היה מרים קולו כעשיה בפסוקי דומרה לכבוד שבת:

(ג) ראיה גם היא לר"ך לקדשה בחפלה ועם שכתבה בחבורי מו"ק שאין הכרח כל כך מהגמרא שר"י להתפלל בעינים עלמות דווקא ולכאורה היפכה משמע מ"מ ודאי חבור לכניע חכם ואנה בחפלתו דה"ט שר"ך שלא יפסיק דבר כינו לבין הקיר לפי פשוטו וה"כ כמחפלה ברחוק מהקיר ח"פ שאין שם שום דבר החונך (או דלא אפשר בל"ה) מ"מ לר"ך לטמור העינים בהכרח למנוע ההסתכלות בדברים הבורחים ביטול הכוונה. כ"ש אחר שהזכיר [וחתמן ר' ר"ת] מתמיר בו (וכ"כ במהגו מהר"ח"ע) והוא דבר לזון בעלמו שיש ליהור וגם נחירת הפלה היה נושא הא"י ז"ל לעלם עיניו ואף בחפלה דמיושב השרי הכושר ומקדש חוש הראות שלא להסתכל חוץ לר"ח (שאין לאדם בעלמו יותר מהם להביע ארמתו ולכוור אחריותו. וכדרך שהיה רב כוה"ל לעולם) לפיכך בעסקו בשום חפלה וחסלה ושכחיו של מקום כדי שלא יפנה לנו לדברים בטלים והם ירדו לזון עיניו ויחלל בשמים ויחלל אהבה ויראת ה' הנורא הנורא חלה כו'. לכן מתנאי הכ"כ שיהיו בו חלונות כו' :

(ד) הג"ע הגוף בחפלה הרמ"ע ז"ל בתשובה (ס"ו קי"ג) הסרה. ולעני"ד אינו מוכרע ואשכחן למחוי"ל מרי דעובדא דנהג בה כדאסהיד עליה תלמידיה ריש הלי חפלה שהי' מנעש גופו מחשוריו לפניו וימנע רב מבהק וחסיד גדול כזה רב ודאי וכדאי לסמיך עליו (וכ"כ בהג"ס דש"ע ס"ו מ"ה) ויבילג בה מנינו לבעל ס"י הכוור (ס"תן כי מחשורו הש"י) שאל להם מתנועעים סיהודים בקריאת פטריה והשיב הכתר. שאלתו בעבור העיר חוס הטכני וכ"י. ש"מ שהוא מנהג פשוט בישראל בימי קדם שכל מהגן תורה ולא ערער עניו. וכדברים האלה נאמרו גם בכוור הקדוש מ' פנחס (דף ר"ח ב) שאילנה ליה מ"ט כל עמין דעלמא לא עברין נעובשא אלה ישראל דכד לעזו בלזויותא מתענווין להכא ונהכא ולא יכלין למיקס בקיימיותו. א"ל כ"י ווי לבני נשא דמיוני כעשירו חילת בלא סוכנתו. בנתא דא בלזויותא השתמדען נשהתהון קרישי דישראל דלחגורו מנו בזינא דליק דכתיב נר ה' נשמת אדם וה"ז רר בשעתא דלחלחוד בנו חזרייתא דעלילא לא שכיר נהורא עליה אפי' רבנא חזא יע"ש כהורך ודברים הללו הסכימים להשובה הכ"ל וקרובים להיות אחת. כי בודאי מתעורר החסם הטכני על ידי ההתנועעות והוא המעורר ומקין לפני התרדמתה שהתיישר בקריאת דברי תורה וקדושה וכן לחפלה הכין הלב אל הכוונה הכוונה ותגרום התעוררות עליון ונדרך שאלמו בלזויותא ככל כחו (ס"ד ר"כ) וכענין קול רם שהותר מפני הלארץ אלא שהרמת הקול שלא ללורך גדול היא ההכרח לאחריו משום שרומח לקטני חמנה משא"כ בתנועה הנוף קלה עבר. הוא דרך ומנהג בעלי מלאכה ועסקי הוריוס התתיישרים

תפעולותיהם להתנועע ולהרגיש כל איכריהם שיהיו מזומנים כחוק והסכמה אחת להעורר בהולאה פעולתם לאור בשלמות זכירת: ופ"ש הרמ"ע מקרא דחנה בת"כ היא ראיה כנגד ז"ל מרשתיק מינה" תלמודא [ברכות כד] ד-ק"ט חומרי הילכתא גברותא דליקא לתמע מענהו קרתי ולא חש: להא ש"מ דגלו מילתא היא ומיעוטא דרק שפתיה נוקי בלחריה למעוטי ה"ו ל דביה קאי למימרא דלא לר"ך אפי' להשמיע לאזניו ולא חיתא נהי דקולה לא ישמע לאחרים דווקא מיהא לא גרעה מק"ש למאן דאמר קמ"ל דלא לריכס שמיעה לגמרי אפי' לעלמו (ע"י ס' ק"ל כב"י ברי"י שהביא וק"ל) וזה נכון והכי מהגמרא ודאי: ופ"ש עוד מהכתוב בחיות בעמדם הרפנה כפיסה נמי לחו ראויה הוא כמ"כ לפוס מאי דררזו ביה בסוף תיקון עשירי בעמדם ישראל בעמודה כו' חיוון קרישין דהוי מנגינן הרפנה וע"ש גם בראש התיקון ואפילו אי קאי נמי לחיות עלמן מ"מ לא קאי אלא חסירה דידה! ודישראל דלריכין לביות בללותא דמיעוד כחשאי דלא למשמע קלא בדפיוסו דהיינו קול הפה גרידא לא ישמע וממנוחה נופלל קמירי כלל א"כ י"ל לפת"ש בגמרא (חגיגה יג) כיוס קשות מפני כבודו של ישראל וקרי ביה בעס דם היינו בשעם שישאל שיהקין למטה לו הרפנה כפיסה; תלומר שירה כי ככניסיה חומרות שירה. כיווד מהמדרש שהביאו. התוספות מ' אחר דיני ממונות ובגמ' מ' אין דרשין ואין להם רשות עד שישאל פותחין חלה ואז הרפנה כפיסה מתחת שהן דוממות (ופש"י דקרא נמי הכי הוא ודאי שאין הכוונה על עמידה שלהם משם דהשמע בחפלה דמיעוד אלא ה"ע בשבחה ושתיקה שה"י אין ישיבה למעלה ולית להון קפולין ומאי בעמדם הלה הם עומדים מחמיריה ה"ל אין עמידה אלא לשון שתיקה כמ"ל עמדו לא עמו עוד. שוב וכתי ומלחתי כב"ר מ' ס"ה כדברי מתא ומתעצם בעלמו) אבל בעת שירתן לר"ה לא הרפנה ככפיסה ואין שובחים ארובה ודאי מתגבר בהן העיספות או וכמ"ס ביוצר מהנשאים לעומת שרפים ולכן אנו מגביהין עלמינו ומתעצמים בקדושה לעשות כמותן כמבט שכתפלה המקודש ביוצר א"ס כן הדבר ברור שהיא ראויה לסחור וכמדומה נחשלתו דברי התיקונים הללו בענין זה מהרב המקובל הלו ז"ל עם שהוא נאמן ביהו גם דברי הנוהר הכ"ל מוכיחין מאד חפלה וקריאה חזק חלחא היא לענין זה. וממיותי קראי חלבים אל דמי לך. והמוכיחים את ס' אל דמי לכס דשיכון עפי בחפלה. ועשאת דקייב במילתא נהורא דשרגא כיון דלחלחוד גו פתילה היא נהורא לא שכיר לעלמין חלל מתענועשא לכאן ולכאן ה"ו ידאי חיתא בחפלה כבקריאה ה"ל כהדיא דספר הנוהר מיהא לא סבירא ליה הכי איכרא היפכה זיכה למשמע מניה: ומה שכתב הרב ז"ל מספרה דכשיב וכן דיון שהפלה תהא מתעמקי הלב כבר הוכרנו מעט בעל מ' הכוור (ח"פ"פ: הווא דהא סברא זו היא עיקר לע"ד ומ"ש גו הכתר מדעת עלמו הוא רחוק מאל) גם השכל גיור שאלרבה הוא עוזר אל הכוונה כי מעורר הרחוקות הקיוניות ומתפעלת הנפש ביותר עד שתוכל בנתה זה לעורר ארשה העליון כאשר הוכחנו מ"ס הנוהר לעיל וכ"כ לענין ענייה חיש"ר ככל כחו. הכן עדיין לר"ך למודעי ולהנודע פשר דבר כי בודאי אין כיון להתנועע מאל כמשמע ולא להיות כבר כאן [דלא חן אלא ככוור ראש כפוף וככע ואין ככרת הגוף כמשמע] דורס עיף יגע אלא נחת וללע בלזופן שנוגע לנפש לעררה ובכבוד והירא לתקום חייו פוגע. וכוה קיימנו קלה עבר דיוני הרמ"ע ז' (ה) ש' ראוי היה להפלה כפרישת ידים לשמים ככתוב בתורה ובכתיבאים. וכר"כ כנ"ש בתעורר כזה כספרו (דף פ"ע ע"ד דפוס פינדרה) וכתב מ"ש בעצם ביוול הנהגה הך לעני"ד העיקר הוא מה שכתב שם כי לא היה נהג אלא כב"ה גדולים וכדמוכח בסדרי חכ"ר [פ' ס] ומה שדייק הרב ז"ל משרקי ר"א ז"ל דלאו דיוקא הוא חזק דגור המכיר נמי דור דעה הוה. עליהם הוא חומר חספו לי חסדי. הם ודאי היה כחם יפה בכך. ועוד שלא עשו כן עד שראו משה רבינו ע"ה עושה וכה"ג ספיר דמי כדענין למימד כס"ד כשעמא דמלתא לחו: משום ויברא כפס"ד דהרב הכ"ל אלא מפי"ה משום שארז"ל [ס' הבהיר] חסור לאדם לעמוד שלש שעות כפיו פרושה הסמים ויש סכנה כדברי ולכן בתוספתא דנהר חסר לוקח חלפן למגנא (ועפ"י הורגלמו לפרש מ"ש